

A HOLNAP SZÜLETÉSE*

Emőd Tamás 1936-ban egy Ady-ról szóló emlékezésében azt írja, hogy A Holnap valójában 1907 őszén alakult meg.¹ Révész Béla² és Ady Lajos³ 1908 áprilisára teszik A Holnap megalakulásának dátumát. Dutka Ákos dátumszerűen nem nyilatkozik erről, csupán 1908 tavaszát emlegeti.⁴

Emőd Tamás idézett visszaemlékezésében így ír a megalakulás körülményeiről:

»Dr. Dénes Sándor — ügyvéd, széplélek, író, gazdaember és Ady legmeghittebb barátja — főutcai lakásán, az Apácák templomával szemben lévő ház első emeletén volt az esti összejövetel. Nagy izgalom, sok szó és vita, — Ady igen fáradtan érkezett meg az esti gyorsal, beleült egy hintaszékbe és magát ringatva részben figyelt, részben szunyókált — éjjel felé járt és még mindig nem volt döntés, hogy mi legyen az új alakulás neve. Név, amely a programot egy szóban kifejezi. Antal Sándor író, a váradi konspiráció lelke, Dénes doktor és Berkovits René, egy kiválóan művelt, finomízlésű ideg orvos, a lo-bogó svádájú Kollányi mérnök, Nagy Miska, Ady legrajongóbb embere, a ki-tűnő Wertheimstein Viktor, dr. György Ernő, Manojloviics Teodor, a szerb származású és európai látókörű poéta vitték a szót; címek, nevek, tippek röpködtek, de egyik sem elég új, elég rövid, elég erőteljes. Hét poétáról lévén szó, valaki a Göncölszékér nevet ajánlotta.⁵ alluzióval a Göncöl hét csillagára; Juhász Gyula viszont az ősi zamatú Hétmagyarok mellett kardoskodott. És még vagy száz cím röppent fel, de közmegegyezéssel egyik sem találkozott. Végül — azóta utána nyomoztam ennek a részletnek — Dénes Sándor oda-fordult Adyhoz: — Bandi, te nagy címkitaláló vagy, te mond meg, mi legyen a társaság neve? — Ady, aki bóbiskolt, felrezzent; hagyjuk, most fáradt va-gyok. Majd holnap. Dutka Ákos abban a nyomban nevetve ugrott fel: — Jó, hát ha holnap, akkor legyen a társaság neve is A Holnap. Dutka extemporéját nagy nevetés fogadta. Ady helyeselt, meglelt A Holnap. A név külön is tet-szett, mert hét betűből állt, amint valaki gyorsan kisütötte. Lényegében ugyanis hét poéta harcos társulásáról volt szó, mindazokkal szemben, ami kívénhedt, hivatalos és maradi.«

Nagy Mihály is így emlékezik, de Dutka szerepéről már semmit sem tud.⁶

* Részlet A Holnap története és jelentősége c. dolgozathból.

¹ Emőd Tamás: Ady és A Holnap. Pesti Napló, 1936. márc. 13.

² Révész Béla: Ady trilógiája. Bp. 1935. 204. l.

³ Ady Lajos: Ady Endre. Bp. 1923. 120. l.

⁴ Dutka Ákos: A Holnap városa. Bp. 1956. 143—153. l.

⁵ Ez a valaki valószínű, hogy Juhász Gyula volt. Vö. a Késő szüret c. köteté-nek történetével. Juhász Gyula összes versei és műfordításai. Sajtó alá rendezte Péter László és Ilia Mihály. Bp. 1960. l. k. ? l.

⁶ Nagy Mihály: Ady emlékek. Ady Múzeum. II. 133—146. l.

Dutka Ákos regényes korrajzában⁷ lényegében ugyanezt olvashatjuk A Holnap név keletkezéséről, csupán ő nem Dénes Sándor lakását, hanem Sarkadi Lajos házát jelöli meg a megalakulás helyéül. Dutka Emőddel szemben még azt is állítja, hogy ezen az összejöveten nem a társaság, hanem csak a készülő kötet címeként merült föl A Holnap név. Ady mondta ki, ő pedig — Dutka — ezzel jelölte meg a kiadásra váró kötetet.

Ezt a történetet mondja el Juhász Gyula is 1911-ben, 1920-ban és 1928-ban.⁸

A holnapos társaság megalakulásának és a megjelent két kötetük nevének ez a legendája már erősen beleivódott a köztudatba. Hiszen a kortársak, a jelenlévők elbeszéléseiből került a nyilvánosság elé, nehezen lehetett benne kételkedni. Pedig ezek az elbeszélések és emlékezések néhány helyen kiegészítésre szorulnak. A visszaemlékezők egy kicsit összemossák a dolgokat. Két jól megkülönböztethető mozzanat van A Holnap indulásánál, amely fényt deríthet ezekre a homályos legendákra: az egyik a társaság megalakulása, a másik pedig a nevük.

Emőd Tamás 1907 őszére teszi A Holnap megalakulásának idejét. Ebben az állításban van is valami részgazság, ha szavait úgy értelmezzük, hogy ezek a tervezgetések, összejövetelek nem 1908 tavaszán kezdődtek, hanem már jóval előbb megindultak Váradon.

1908 tavaszán Ady biztos állás nélkül, zaklatott idegekkel, szinte állandóan útban van Budapest és Érmindszent között. Be-benéz Váradra is. Találkozik régi ismerősökkel, ismerkedik a fiatalokkal. Egy ilyen találkozásról szól Kardeván Károly írása is: A váradiak és Ady egy estéje Váradon⁹ (1908. február 27-én). Ezen az estén a sok vitatéma közül előkerült Ady vesszőparipája is, hogy ti. Petőfi vagy Arany a nagyobb költő. A vita hevében erős kifejezéseket is használhattak, mert a különben szelíd. Arany-párti Juhász Gyula így vágott vissza Ady egyik megjegyzésére: »Petőfi úr volt, Arany János paraszt, Ady Endre úr, Juhász Gyula paraszt.«¹⁰ Ebből kölcsönös megsértődés lett, amely azonban nem tartott soká.

Ady két nappal később már békülő levelet írt Juhásznak:

»Kedves Gyulám!

remélem, hogy hírhedt, de érthető érzékenységed nem szenvedett az én lár-mázásomtól. Ha nagyon szerencsétlen vagyok, szeretek küzdelmet szerzően költődni azokkal, akik még érdekelnek. Közöld ezt Dutkával is, és hidd el, hogy szeret Adyd.«¹¹

Juhász sem késlekedett békülékenységének jelét adni: március 7-én *Válasz Ady Endrének* címmel küldi el versét Adynak és benne arról tesz hitet, hogy milyen nagy hatással volt rá Ady: Magyar Pimodán c. vallomása.¹²

Ezen az estén már olyan gondolatokat pendítenek meg a résztvevők,

⁷ Dutka Ákos: i. m. 147. l.

⁸ Juhász Gyula: Ady és A Holnap. Ady-Múzeum. I. 59—64. l. A Holnap városa. Nagyvárad, 1911. dec. 24. Szakállszárító. Délmagyarország, 1928. júl. 29.

⁹ Kardeván Károly: A váradiak s Ady egy estéje Váradon. Ady Múzeum, II. 78—86. l.

¹⁰ Emőd Tamás: Ez a város, Szabadság, (nagyváradi) 1936. márc.

^{11—12} Ady levelét közölte Juhász Gyula: Ady Endre különös élete c. cikkében. Tűz. 1919. jan. 30. Juhász Gyula: Örökség. I. 140. l. Juhász Gyula versét közölte: Ady Lajosné: Az ismeretlen Ady. Bp. (1943). 264. l.

melyek A Holnapra emlékeztetnek (társaság, folyóirat stb.). Határozott lapalapítási szándékkal 1908. március 8-án este jöttek össze a váradiak. A dátum hitelességét csak kerülő úton tudjuk igazolni. Először is Antal Sándornak március 11-én kelt, Adyhoz írott levele lehet támaszunk.¹³ Ebben a levélben olvashatjuk:

„Talán az idők jele, hogy egy kis kártyaszobába hozták el hódolatuk mirháját a napkeleti és napnyugati tanárok. Én emberek közt még soha olyan jól nem éreztem magam. Tisztességes polgárok töltötték meg a kis kártyaszoba nagyobbik részét, és mégis benne voltam egy nagy harmóniában. Láttam Önt — nem bolondok és sakálok között, hanem az új nép között, amely nép teleszívta magát az új ritmussal, az Ön poézisével.»

„A lap ügye jól áll, van egy csomó irodalmi hajlandóságú pénzember. Május elsejére, vagy még hamarabb felveheti a kívánt 400 korona előleget. Tréfán kívül fogunk ott tartani, hogy minden sor írást szerényen honorálhatunk. Juhász írt egy szép szelíd riadót, én átírtam tárogatóra, vasárnap fog megjelenni... Ha a lap dolgában valami történik, értesíteni fogom.»

Néhány nappal a találkozó után írta Antal Sándor ezt a levelet. A megbeszélés után bizonyára egy kicsit tájékozódott a vállalkozószellemű pénzembereknél. A levél érdekessége még, hogy ezen az összejövetelelen szó sem volt társaságról vagy éppen A Holnap nevű lapról. Antal Sándor csak a »lapról« ir. A fölhívás, melyet Juhász és Antal Sándor írt, nem jelent meg. A lapalapítási tervek tehát március 8-án vagy 9-én indulnak el a megvalósulás felé.

A társaság megalakulása:

A nagyváradi *Szabadság* című napilap 1908. ápr. 19. számában a következő hír jelent meg:

»A Holnap. Ez a címe annak az új irodalmi társaságnak, amely most alakult Nagyváradon. Egypár erős tehetségű, fiatal, modern poeta és prózairó összeverődött most a város falai közé. Ezenkívül együtt vannak mindazok, akiknek lelki szükséglete az a sok szépség és kincs, amit az esztéta embereknek az irodalom és művészet nyújthat. A társaság célja: felolvasásokkal, matinékkal terjeszteni az irodalmi kultúra szeretetét. Első matinéját, amelynek részletes programja még nincs megállapítva, máj. 3-án tartja a városháza közgyűléstermében.«

Tehát április 19-én már volt Holnap nevű irodalmi társaság. A megalakulás pontos dátumát egy kis kerülővel tudjuk csak meghatározni. Az emlékezőknek annyit elhihetünk, hogy Ady jelen volt ezen a megbeszélésükön.

Nagy Mihály, Kollányi Boldizsár, Juhász Gyula és Manójlóvicz Theodor 1908. április elején Adyt készütek meglátogatni Érminszenzen.¹⁴ A látogatást a hónap közepére tervezték. Ady április 15-i levelében írja Nagy Mihálynak: »én hétfőn vagy kedden elutaztam volna, de most már az istennek sem. Nagy szertettel kérlek s várlak benneteket. Legfeljebb annyi kifogásom van, hogy kevés időt tölthetünk együtt.«¹⁵

Az április 15-én kelt levél kb. április 17-re érhetett Váradra. Nagy Mihály szerint a látogatás elmaradt, mert Adynak sürgősen el kellett utaznia. Valószínű, hogy a gyors utazás sem akadályozta meg abban, hogy Váradra

¹³ Ady Endre válogatott levelei. 191. lap.

¹⁴ Nagy Mihály: Ady emlékek. Ady-Múzeum. II. 144. l.

¹⁵ Nagy Mihály: ih.

betekintszen. A Nagy Mihálynak szóló levél megírása után két-három nap múlva elutazott Ady Érmindszentről, szokása szerint Nagyváradon keresztül. Április 17-én vagy 18-án Váradon volt. A váradiak Ady megjelenését használták föl arra, hogy társaságukat létrehozzák. Az április 18. dátum bizonyosabb, mert Nagyváradon nehezen történhetett valami a három nagy napilap tudta nélkül, különösen nem A Holnap társaság megalakulása, hiszen tagjai újságírók is voltak és másnap már közölték is a történeteket.

A Holnap név keletkezéséről a kortársak emlékezéseivel a következőket fűzhetjük hozzá: egy kicsit a megszépítő emlékezés nyomait viselik magukon. Bár igaz, hogy Dénes Sándor, A Holnap elnöke már 1908 szeptemberében Dutkához, Emódhoz, Juhászhoz és Nagy Mihályhoz hasonlóan mondja el a névtörténetet,¹⁶ de azt hisszük, hogy a hitelesség érdekében nem hanyagolhatók el a következő vélemények sem:

Ady Lajos emléklődött Ady Endrétől a névlegendáról és a következőket írja: »Évek múltán megkérdeztem ez anekdotára nézve Bandit, ő elmosolyodott reá és azt felelte: „Látod, hogyan keletkeznek a legendák?”¹⁷ Tehát Ady nem vállalta a névlegenda által neki tulajdonított szerepet.

Nagy Andor, aki ebben az időben Váradon élt és jó ismerője volt a holnaposok társaságának, a következőket írja: »a valóság szerint A Holnap szó nem véletlen szülötte, nem egy félreértés eredménye: meggondolt, újveretű kifejezője volt ez mindannak, amit Ady és hívei jelentettek.«¹⁸ Ezek is nyomós ellenérvek a kortársak névlegenda elbeszéléseihez.

A holnaposok lapkiadási tervéből nem lett lap. Kevésnek bizonyult az irodalompartoló Wertheimstein Viktor pénze. A lapalapításról gyorsan le is mondhattak, mert rövid idő alatt egy antológia állott kiadásra készen, előszóval és a költők életrajzával.

Ady nem szeretett klikkbe, társaságba tartozni. A holnaposoknak az antológiát előkészítő munkálataiban sem vett részt, azokat a verseket, melyeket a kötetbe szánt, megküldte nekik, nevét adta a mozgalomhoz, de a szervezés munkájában nem vett részt. Ezt a munkát Juhász Gyula és Dutka Ákos végezte.

Juhász Gyula egész életében csak kétszer volt ilyen harcos, szervező, hadakozó kedvében: 1908-ban A Holnap körüli munkában, és 1918—19-ben, a forradalmak idején. Juhász gazdag tapasztalatokkal fog az antológia munkálataihoz. Egyetemi hallgató korában ő volt a híres Négyesy-szeminárium titkára. Az *Egyetemi Lapok* és a *Tűz* című folyóirat szerkesztőségének lelkes tagja és a Komjáthy-kör egyik alapítója. Nem csoda tehát, ha az egyébként visszahúzódozó természetű Juhász Nagyváradon olyan széleskörű, nyilvános szereplésre szánja el magát: otthonosnak érezte A Holnap körüli munkát. 1911-ben nagyon szerényen így jelölte meg saját szerepét: »...meglett A Holnap pénz nélkül, Budapest nélkül, a maga szakállára. Nem mondom, hogy én csináltam, de én is a bábák között voltam.«¹⁹

Dutka, Emód visszaemlékezéseiből az derül ki, hogy már az általuk alakuló összejevetelnek tekintett beszélgetéseken eldöntötték, hogy kik írja-

¹⁶ Dénes Sándor: A Holnap. Szabadság, 1908. szept. 6.

¹⁷ Ady Lajos: i. m.

¹⁸ Nagy Andor: A Holnaposok. Esti Kurír, 1934. ápr. 5.

¹⁹ Juhász Gyula: A Holnap városa. Nagyvárad, 1911. dec. 24.

nak az antológiába. E szerint már a kezdet kezdetén csak a váradiak szereplésével, részvételével számoltak. Pedig nem így volt. Juhász Gyula, aki minden külön megbízatás nélkül magára vállalta a szükséges anyag összegyűjtését, lázas munkába kezdett, hogy egykori egyetemi barátait, Babitsot, Kosztolányit és Oláh Gábort is megnyerje az ügynek.

Az kézenfekvő volt, hogy a váradi költők, Ady, Juhász, Dutka, Balázs, Emőd, Miklós Jutka versei fogják megtölteni az antológia nagyobbik felét. De Juhász az egész fiatal magyar irodalmat szembe akarta állítani »a fővárosi irodalommal«.

Ezért kérte föl Kosztolányit is. Csak részben igaz az, hogy Kosztolányi Adyra való féltékenysége, illetve haragja miatt nem állott be holtaposnak. Kosztolányi valószínűleg vidékies, sőt parlagias mozgalmat látott a váradiak megmozdulásában, ezt pedig nem tudta összeegyeztetni a maga »arisztokratikus« irodalmi nézeteivel. A visszaemlékezések azt is tudni vélik, hogy a váradiak tiltakoztak volna Kosztolányi bevonása ellen.

Juhász Oláh Gábort is szeretete volna maguk között látni. Oláh Gábor sem amiatt nem lett holtapos, mintha árulásnak tekintette volna a debreceni Bokréta-kör odahagyását. Őt inkább az Adyval való tisztázatlan viszony tartotta távol a váradiaktól.²⁰

Mint egykori egyetemi társára gondolt Juhász a Fogarason tanító Babits Mihályra. Babits 1923-ban, Juhász Gyula szegedi jubileumán elmondott beszédében így emlékezett vissza a holtaposokhoz való csatlakozására:

»...emlékszel-e? Nagyváradra, A Holnapra, ahol először hoztad néhány darabomat, meg sem kérdeztél, világ szeme elé kipellengérezted, a világ szeme előtt, magad mellett abban a könyvben, ami úgy szólt akkor, mint a feltörő érc zengése a régi kapukon? Gúnyosan küldted aztán a könyvet utánam egy sor levél nélkül, mintha mondanád: látod, itt vagy te is! Velünk vagy te is! Harcolsz te is! Szenvedni fogsz te is! Többet nem írtál; s mikor nagyon zaklattalak a levélért, akkor egy másik aláírást küldtél a magadé helyett, egy nevet, mely szimbolikus névvé vált azóta, melyet a halál is megszentelt azóta, s melyet kimondani még ma is tünetetés: az Ady Endrét!«

Azonban Babits is rosszul emlékezett! Az ő versei már jóval az antológia megszerkesztése előtt Juhásznál voltak bírálatra. Ezeket a verseket, mint Dutka és Emőd emlékezéseiből egyöntetűen kitűnik, már a megjelenésük előtt ismerték a váradiak. A Holnap Társaságában való közreműködésre Juhász két levélben is kérte Babitsot. Az egyik:

Kedves Miskám, nagy dologról van szó. Modern magyar antológiát akarunk szerkeszteni, Adyval az élén. (Poètes d'aujourd'hui mintájára.) Azonnal küldj még egy bokrétát a verseidből, mert terád nagyon számítunk! Föltétlenül. A verseket egy prosateurökből álló társaság válogatja össze. Az antológia egy hónap múlva készen lesz... A Golgotai csárdát mutattam Antal Sándornak és másoknak és ujjongó gyönyörűséggel olvasták.«²¹

²⁰ Oláh Gábor a hozzá írott Juhász-leveleire nem válaszolt. Később ráírta erre a levélre. »Nem léptem be a Holnap gárdájába.« Oláh levelei Juhászhoz. Kilenyi hagyaték.

²¹ Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. 1908. ápr. 28. Babits Mihály—Juhász Gyula—Kosztolányi Dezső levelezése. Sajtó alá rendezte Belia György. Bp. 1959. 170—71. 1.

Babits hallgatott és ekkor Juhász még sürgetőbb levelet írt hozzá:

»Kedves Mihályom, már írtam Neked, hogy egy nagy, modern antológia készül (Adytól kezdve) és abban Neked is méltó módon benne kell lenned, Választ eddig hiába vártam, újra sürgetve kérek, egy csomó verset légy szíves postafordultával küldeni címemre: Premontrei főgimn. Nagyvárad, mert az antológia egyébként már sajtó alá készen volna. Balázs Béla is benne van, én is. Hétmagyarok: ez lesz a címe, igen szép, előkelő, gazdag köntösben jelenik meg június elején, előszóval és irodalmi portrékkal. Még egyszer kérek esdve, sürgetve: Küldj!«

Ugyanezen a levélen ír Antal Sándor is Babitsnak:

»Kedves Babits Úr!

Ismeretlenül kérem, mint az említett antológia sajtó alá rendezője, hogy verseit Juhásznak sürgősen küldje el. Feltétlenül számítunk rá. Előre megnyugtatom, hogy méltó formában és társaságban fog megjelenni. Verseit várja tisztelő híve:

Antal Sándor.«²²

Ezeknek a leveleknek Babits tévedésén kívül még egy érdekességük van. Ez pedig az antológia neve: *Hétmagyarok*. Május 6-án nyomdára kész állapotban volt az antológia és a neve még mindig *Hétmagyarok* volt. Nem kell különösebben bizonyítani, hogy Dutkától Nagy Mihályig a kortársak a jóval később keletkezett névlegendát vetítették vissza A Holnap megalakulásának az idejére.

Ami a megalakulás és az antológia megjelenése közötti időt illeti, erre vonatkozóan kevés írásos adat áll rendelkezésünkre. Dutka Ákos könyvéből és Juhász Gyula emlékezéséből arra következtethetünk, hogy nagy viták folyhattak a holnaposok között a munkatársak személyét és verseiket illetően. Antal Sándor írt előszót a gyűjtemény elé. Már nem tudjuk, hogy mit írhatott ebben az előszóban, a kortársi visszaemlékezésekből is csak az derül ki, hogy »gyilkos dolgokat« írt s ezért ezt nem fogadták el a többiek, újra kellett írnia. Az első megfogalmazású előszó és valószínűleg az írőportrék is, éles kirohanásokat tartalmaztak a korabeli hivatalos irodalmi ízlés ellen. A Miklós Jutka versei elé készült kis írást a költőnő családja nem engedte kinyomatni.²³

A budapesti lapok közül a *Független Magyarország* figyel föl először a nagyváradai megmozdulásra. Ez a lap a korabeli magyar sajtóvilágban a legliberálisabb irányzatot képviselte. Határozottan ellenzéki hangja volt. A *Független Magyarország* fölkarolta a váradiai mozgalmát, verseiket közölte és néha vitázott ellenfeleikkel. Dutka szerint Pogány Béla, a *Független Magyarország* akkori kulturális rovatának szerkesztője, Emóddal való megbeszélése után segítette a holnaposokat a *Független Magyarország* hasábjain a nyilvánosság elé jutni.²⁴ Peterdi Andor, Nagyvárad irodalmi és kulturális viszonyaival foglalkozva, a következőket írta a *Független Magyarországnak* ebben az időben:

²² Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. 1908. máj. 6. Vö. 21. jegyz.

²³ Dutka Ákos: i. m. 151. l.

²⁴ Dutka Ákos: i. m. 161. l.

„A Holnap elnevezéssel irodalmi kört alakítottak. A tagjai mind odaváló származásúak s egytől-egyig immár ismert munkásai az új magyar irodalomnak. Onnan került ki Ady Endre és Bíró Lajos, ott van Antal Sándor, aki első kötetével, a Mozaik-kal elismerő feltűnést keltett, továbbá: Dutka Ákos, Juhász Gyula, Haraszty Lajos, Miklós Jutka, Ernőd Tamás, mind nagyváradiak és valóságos irodalmi életet teremtettek. Most A Holnap címmel egy antológiát rendeztek sajtó alá, mely magába foglalja nagyváradi poéták munkáinak színe-javát. E nagyszabású munka költségeit két odaváló irodalomkedvelő fedezi.»

Az előszó és a költői arcképek körüli vita hamar lecsillapulhatott, mert Antal Sándor már májusra újat írt.²⁵

Antal Sándor még áprilisban nyilatkozott A Holnap Társaság céljáról és terveiről:

„A társaság célja: felolvasásokkal, matinékkal terjeszteni az irodalmi kultúra szeretetét... Az új társadalom nemcsak a tudomány, ipar és kereskedelem terén ébreszt fel új szükségletet, hanem a művészet terén is... A halottakon elősködők a haza és a művészet nevében kiáltanak feszítésmegyet azokra, akik nem akarják elhinni, hogy a régi négykrajcáros aranyból van. Ami nekik nem tetszik, lópvirágművészetnek nevezik, de a múltba tekintő szemük nem látja a holnapot... A vadregényes hatásvadászó műromok ellen alakult A Holnap... A Holnap be fogja mutatni a mai forrongó társadalom művészetét.»²⁶

Amint látjuk, elég harcias programot jelölt meg Antal Sándor A Holnapnak. Nem csoda tehát, hogy a Társaságra, de különösen az antológia megjelenésére fölfigyeltek. Az antológia májusban nyomdára kész volt, Antal Sándor, a szerkesztője pedig a nyári hónapokban Svédországba utazott. Juhász Gyula augusztusban írja Babitsnak: »Antológia szeptemberben, a szezon kezdetével a Singer és Wolfner bizományában meg fog végre jelenni.«²⁷

A kötet a huzavona miatt késett. Az Antal Sándor előszaváról zajló viták kiszivárogtak és a váradi lapok, valamint a váradi társaságok botrányról beszéltek.

Az egyik cikkben ilyeneket olvashatunk:

»A poéták csúfosan megjárták. Nem ismerték eléggé Antal mestert, aki... megírta szépen az előszót. De nem tömjénezőt, hanem alaposan letárgyalta az irodalmi társaságot... Némelyik poétával igazán méltatlanul bánt. Egyenesen megfosztotta minden érdemétől. Az érdekelt poéták csak későn vették észre a malíciát. Az előszó ki volt szedve s Antal Sándor már messze idegen tájakon járt, mikor csinye napfényre jutott. A poéták most bús lemondással, suttogva tárgyalják maguk közt a dolgot. Olyan kötettel, mely előszavában kemény kritikával indul, hogyan számítsanak a közönség pártolására? Nincs más hátra, mint új előszót íratni, vagy meg nem jelentetni A Holnapot. Azt hisszük, mégis csak találta valaki, aki nem lesz olyan szigorú, mint Antal mester. És megteszi őket nagyoknak s ezzel A Holnap elérte célját. De még jobb lenne, ha úgy, amint van, piacra dobnák a könyvet. Az egész hiúság kérdése. Azt hisszük, hogy Antal Sándor szép előszava legalább

²⁵ Lásd A Holnap I. kötete bevezetőjének dátumát. (1908. május hava.)

²⁶ Antal Sándor: A Holnap. Nagyváradi Napló, 1908. ápr. 19.

²⁷ Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. 1908. aug. 26. Vö. 21. jegyz. 176. l. A levélbeli utalás arra vonatkozik, hogy a kiadó vállalatok idegenkedtek az antológia kiadásától.

biztosítaná A Holnap anyagi sikerét. Pláne, miután a publikum megtudja, miért késik A Holnap?²⁸

Dénes Sándor válasznyilatkozatából kitűnik, hogy a kötet már kész, csak a bizományos Singer és Wolfner-cég kívánságára késlekednek szeptemberig a megjelenéssel.²⁹ Nyilván a könyvpiac nyári holtszezonja után bekövetkező fellendülésre számítottak.

1908. szeptember 1-én látott napvilágot az a sárgafedelű könyv, amelyik a századeleji magyar irodalmi életben a legnagyobb vihart váltotta ki.³⁰

Mit tartalmazott A Holnap első kötete?

A hét költő verseit, Antal Sándor előszavával és a költőkről szóló kis portréival. Az antológiát Vajda János emlékének ajánlották. (Honti Nándor illusztrálta a kötetet.) Antal Sándor az előszóban körülbelül olyan hangon szól a hólnaposokról, mint az előbb idézett programnyilatkozatában:

»A Holnapba, a mi társaságunkba pedig Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda János és Reviczky tartozik. Mindazok a magyarok, akik elégték, meghaltak a holnapért... A múlt század hetvenes éveinek emlékei, a mai kritikusok és költők, hazafiatlannak, művészetlennék és értelmetlennék hirdetik az új irányt. Ők tudják, hogy miért. A mai közönséget már úgys hozzászoktatták az utolsó idők „gyengébbek kedvéért” készült irodalmához. Ha akarnák, se tudnák megérteni az új poétákat. Ezek se udvarolnak nagyon a tisztas közönségnek. Nyíltan kinevetik a burzsoá morált és negligálják az összes polgári szentségeket.«

»Ma költő áll a sereg élén — írja Antal Sándor —, ez a költő Ady Endre.«

Ady harminckilenc verse nyitja meg az antológiát, élén a *Góg és Magóg* cíművel. Szinte a teljes korabeli Ady bontakozik ki előttünk a harminckilenc versből. Az említettekén kívül itt találjuk: a *Sírni, sírni, sírni*, a *Fölszállott a páva*, az *Én nem vagyok magyar?*, *Az ős Kaján*, a *Havasok a Rivierán*, *A Hortobágy poétája*, *A Guare de l'Esten*, *Az én menyasszonyom*, a *Vörös szekér a tengeren* című verseket.

A kötet többi poétájának is egész életművükre nagyon jellemző versekkel találkozunk itt:

Babits a magyar filozófikus költészetnek olyan darabjaival jelentkezik, mint a *Theozophikus ének (I—II)*, a *Golgotai csárda* és a *Fekete ország*. Juhász Gyulának is az egész életét kísérő tulajdonságait vetik fölszínre a *Turris eburnea*, az *Anch' io...*, *Meunier*, az *Ódon ballada* és a *Szögedi interieur* című versek. Dutka Ákos, Balázs Béla, Emőd Tamás és Miklós Jutka a Petőfi és Arany epigonoktól elütő, újszerű, üde hangon jelentkezők.

Dutka és Emőd egy-egy verse vitathatalanul az erős Ady hatásról árulkodik. (Dutka: *Elereszt a puszta*, vagy *A fekete lány*, amelynek befejező sorai *Az ős Kajánra emlékeztetnek*. Emődnél: pl. *Rab prédikátorok éneke*.) Emőd Tamásnak a *Lellei Nagy András* című verse Adynak szól.

Antal Sándor a költők versei előtt rövid kis esszében mutatja be a szerzőt az olvasónak. Ezek a kis ismertetések találó aforizmaszerűségükkel többé-kevésbé jól mutatják be a költőket. (A versek után néhány bibliográfiai adat

²⁸ Miért késik A Holnap? Egy kis irodalmi botrány, Szabadság, 1908. aug. 20.

²⁹ Dénes Sándor válasza: Nagyváradai Napló, 1908. aug. 22.

³⁰ 1908. szept. 3-án és szept. 4-én már néhány példányt dedikáltak is a költők. Pl.: Bauer Hildának, Balázs Béla testvérének.

található az írók munkásságáról.) A portrék merész magyarázatai később módot nyújtottak A Holnap elleni támadások kibontakozására.

Antal Sándor Adyt tekinti vezérnek, de miközben igyekszik megvédeni a túlzó polgári rágalmaktól, úgy tűnik, mintha ő sem értené meg Ady igazi valóját. Például ilyeneket ír róla:

»... neki nincsen köze a nagy osztályharchoz. Ő régi úr, neki nincsen jövője... Néha rokonszenvből meg is szólal, de nem illik a proletár-ének az ő úri hangjához... Nem a nagy társadalmi forradalom lírikusa ő. Nem is modern, hanem új ember, és egyedül álló... Ady után nem következik senki. Amint-hogy senki sem volt előtte. Hatalmas egyéniség, de egyedül áll. Nem mért-földmutatója a magyar líra történetének.«

Ady társtalanságát hangsúlyozza és ezt visszavetíti a múltba is. Pedig Ady éppen arra volt büszke, hogy őskeresésében olyan elődökre bukkant, mint Csokonai, Petőfi, Vajda János.

Találóaan állapítja meg Antal Sándor Juhász Gyula közeledését a l'art pour l'art-hoz, az élettől való idegenkedését és a nem primér élmények lírai megjelenítését. Antal Sándor már az antológiában megemlíti — Dutkáról írván — az Ady-hatás problémáját. Szerinte Babits kivételével egyetlen holnapos költő, de egyetlen új költő sem tudott e hatás alól kitérni. Ez a megállapítása csak részleges igazságot tartalmaz. Ady hatása alól még Babits Mihály sem szabadulhatott. Erre utal Ady válasza Juhász Gyula cikkére ez év őszén: »Hát (héberes fordulattal) elérhette volna-e Juhász Gyula, hogy engem megtagadjon, s a „magyar ugart” a maga ekéjével szántsa, ha én nem jövök? Babits Mihály nagy ember és nagy költő, de kérdezze meg pl. Babits Mihályt.«³¹ Ady-hatás másképpen nyilatkozott meg pl. Babitsnál és másképpen Dutkánál, Emődnél, akiknél minden jóindulat ellenére is erős Ady-utánzással is találkozunk.

A kötetnek nem volt nagy könyvsikere, Dutka szerint mindössze hetven darab fogyott el belőle.³² Dutkánál pontosabban emlékezik Vidor Manó, aki ebben az időben Nagyváradon volt könyvkereskedő és résztvett A Holnap első kötetének üzleti ügyeiben.³³ Vidor Manó 1943-as nyilatkozatából kiderül, hogy Dénes Sándor önzetlen módon vállalta a garanciát a kötet nyomdai költségeinek megtérítésére, a sikertelen eladás esetén. Egy bizonyos számú kötetet átadtak a Singer és Wolfner-cégnek terjesztésre. Ezekre a kötetekre a terjesztő cég neve került. Sonnenfeld Adolf váradi nyomdász csak a nyers nyomdai költségeket számította föl, haszon nélkül, hogy ezzel is segítse a holnaposokat. Vidor Manó szerint a csalódás óriási volt. A tisztelet-példányokkal együtt csak 100 kötet fogyott el. 1500 példányt nyomtattak és így 1400 példány nyomdai költsége a garanciát vállaló Dénes Sándort terhelte. Igazi mecénási tett volt tőle, hogy kifizette a nyomdát. A kötet sikertelenségénél sokkal érdekesebb, hogy a körülötte keletkezett vitáktól két évig volt hangos a magyar irodalmi élet.

Ezek a harcok azonban nem csupán a kötetrel, a holnaposokkal voltak kapcsolatban. A hivatalos irodalom támadásai sokkal nagyobb »vadra« írá-

³¹ Ady Endre: A Duk-duk afférhoz — Válasz A Holnapnak — Független Magyarország, 1908. nov. 26. Válogatott prózai cikkek. Magyar Klasszikusok.

³² Dutka Ákos: A 35 éves Holnap. Híd, 1943. máj.

³³ H. N. (Hegedüs Nándor): Szerelmes földrajz. Nagyvárad, 1943. jún. 26.

nyultak, mint ez a kis kötet. Ady volt a támadások fő célpontja. Természetes, hogy 1908 szeptemberéig szinte minden holnaposnak jelent meg verse a konzervatív magyar irodalmi lapokban. Amikor viszont csoportba tömörültek és kiderült, hogy Adynak tábora van, azonnal ellenük fordultak. Ennek a harcnak tehát azt a címet is adhatnánk: harc Adyért és az új magyar líra polgárjogáért.

A Holnap első kötetéről az első kritikák dicsérően emlékeztek meg.³⁴ Lukács György³⁵ és Hatvany Lajos megpróbálták az új költők társadalmi szerepét és helyét meghatározni. Hatvany egyenesen forradalmat emlegetett: »Itt szakadások, különválások, alakulások vannak, itt forrong valami — ne féljünk a szótól —, itt a forradalom.«³⁶ A Vasárnapi Újság »erős legényeknek« nevezi a holnaposokat.³⁷

Juhász Gyula ujjongva írja Babitsnak: Babits Mihályt fölfedezik A Holnap révén, a fővárosi lapok (*Független Magyarország, A Hét*) először emlegetik nevét. Osváth Juhással üzen Babitsnak: küldjön verset és prózát a *Nyugat*ba.³⁸ Az immár holnapos orgánummá váló *Független Magyarország* teret ad levelezőinek az új irodalmi mozgalomról szóló véleményük kifejtésére. Ismeretlen emberek üdvözlük A Holnapot és Ady Endrét. Ugyancsak a *Független Magyarország* »Új dal a Kárpátok alatt« címmel köszönti a nagyváradiakat, akiknek célja: haladni.³⁹

Úgy látszott tehát, hogy kedvező lesz a holnaposok fogadtatása. A holnaposok szeptember 20-ára, majd elhalasztva egy héttel, 27-ére ünnepséget szerveztek az antológia megjelenésének megünneplésére.⁴⁰ A nagyváradi város-házán gyűltek össze a matinéra, melynek bevételéből szobrot akartak állítani Vajda Jánosnak a vaáli erdőben. Ady, Lédával jelent meg a váradiak előtt. A megnyitót dr. Dénes Sándor mondotta. Utána a legfiatalabb holnapos, Emőd Tamás nagy sikerrel szavalt el Ady: *Egy néhai költő* című versét. Majd Ady előadása következett. Történelmi magyarázatot adott a holnaposok, az új költők mozgalmának azzal, hogy megmutatta a magyar kultúra és irodalom fejlődésében azokat a kiemelkedő egyéniségeket, akik a haladásért égték el. Harcra szólította föl a hallgatóságot a hivatalos irodalom ellen:

»Liberális, anarkista magyar vagyok: mondjuk, hogy egy beteg civilizáció kiirtására kerültünk a Duna-tájra, a Kárpátok alá, de akkor ne kényeskedjünk, hanem az új ágyúkon kívül semmit se fogadjunk el a beteg civilizációból. Öljük meg Homérosztól, Dantétől, Voltairetól, aki csak útunkba akad, Beöthy Zsoltig, Rákosiig és Szabolcskáig, mert a senkiket is meg kell ölni, hiszen ezek valakiknek mutatják magukat és úgy forgatják saját fogsoraik között Goethét, sőt Shakespeareat, mintha ezek mi ellenünk szegény, vérező nyak ellen s értünk éltek volna.«⁴¹

³⁴ Várady Zsigmond: A Holnap. Nagyváradi Napló, 1908. szept. 6.

³⁵ L (ukács) Gy (örgy): Új magyar költők. Huszadik Század, 1908. júl.—dec.

³⁶ Hatvany Lajos: A Holnap. Pesti Napló, 1908. szept. 23.

³⁷ Holnap. Vasárnapi Újság, 1908. szept. 27. (Schöpflin?)

³⁸ Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. 1908. szept. 19. Vö. 21. jegyz. 177. l.

³⁹ Levelek a Szerkesztőhöz. Független Magyarország, 1908. okt. 7. A Független Magyarország minden vasárnap A Holnap rovatcímével közli a váradiak verseit. Új dal a Kárpátok alatt. Független Magyarország, 1908. szept. 27.

⁴⁰ A »Holnap« ünnepe. Független Magyarország, 1908. szept. 30.

⁴¹ Ady beszéde A Holnap 1908. szept. 30-i matinéján. Ady Múzeum, 69—71. l.

Hevessy Mariska, a Szigligeti-színház művésznője, verseket szavalt a holnaposoktól. Majd Juhász Gyula Vajda Jánosról tartott emlékbeszédet, melyben »a XX. század Thonuzobájának« nevezte, aki új dalt dalolt a Kárpátok alatt.⁴² A Szigligeti-színház művészei Deési Alfréd megzenésítésében Vajda-és Ady-dalokat énekeltek, Dutka Ákos pedig Vajda-verseket olvasott föl. Az ünnepséget Nagy Mihály szavai zárták be.

Az ünnepi hangulat gyorsan lelohadt a holnaposok körében. Az a folyóirat, amelyiknek az új törekvések fölkarolása lett volna a feladata, a *Nyugat*, támadásnak beillő kritikát közölt a holnaposokról, Kemény Simon tollából.⁴³ Ebben a kritikában Kemény Simon a merev meg nem értés hangján Ady-epigonoknak, az élettől elrugaszkodottaknak, szélsőségesen moderneknek nevezi a holnaposokat. »... ezeknek apjuk, anyjuk, nagyapjuk; mindenük Ady Endre. Még Babits Mihálynak legkevesbé, de neki is.« Juhász örömmel írta Babitsnak, hogy a *Nyugat* szerkesztősége nevében Osváth Ernő megvédte Kemény vádaskodásai ellen. Kéri Babitsot: »Írj a Független Magyarországba is verseket, mert az a mi orgánunk.«⁴⁴

A holnaposok valószínűleg éles hangon válaszolhattak a *Nyugat* szerkesztőségének, mert Ignó Juhászhoz írott levelében igyekszik békülékeny hangot megütni a váradiak irányába.

»Kedves kollegám, szépen köszönöm a Vajda-cikk visszaküldését: Hogy én Kemény Simon barátom ítéletét nem osztom, azt kegyed láthatta leveleimből, hogy szerkesztő társaim sem osztják, láthatja a csillag-jegyzetből.⁴⁵ Am azt hiszem: mindenkinek, aki Magyarországon író, igazi író, érdeke, hogy legyen ebben az országban olyan újság, melyben igazi írók igazi nézeteiket megírhatják, — ha tudnak írni és becsületesen vallják, mintahogy Kemény úr is becsületes. Érdeke még azoknak is, akik iránt jogtalanság vagy akár méltatlanság is történhetik ilyformán. Amely percben akár én, akár társaim érdekeink vagy gusztusaink szerint íratnánk, vagy nem engednénk írni, a lapunknak nem volna joga az életre, nem volna értéke, nem különböznék a többitől, s megint csak meg kellene teremteni a magyar irodalmi Szemlét. Nem szólvá arról, hogy ugyanúgy elvesztenék az igazi írókat munkatársaink gyanánt (akik azért írnak a Nyugatba, mert nincs egyéb lap, ahová meggyőződésüket megírhatnák), mint ahogy elveszítette a többi lap és legfeljebb pénzzel tud költöket, a kényerük kényszerűségénél fogva magához láncolni. Elveszíténők csakhamar kegyeteket is, míg így bizonyos vagyok benne, hogy bármily rosszul esik kegyeteknek a Kemény külön véleménye, nem örülnének, ha a Nyugat megszűnnék. Egyben garanciát vállalhatok: abban, hogy a mi a Nyugatban megjelenik, se nem csalhatatlan, se nem inappellábilis, de szent hite és meggyőződése az írójának, aki azt olyan jól írja meg, ahogy azon időben csak tudja. Viszont becsületes bírálat iránt nem szabad érzékenynek

⁴² Téved Dutka Ákos, amikor az írja könyvében, hogy Juhász Gyula ezen az ünnepségen írta A Tabor hegyén c. költeményét. A vers már ápr. 5-én megjelent a nagyváradi Szabadságban. Valószínű, hogy egy olyan tavaszi (1908) összejövétel emlékéét őrzi a vers, melyen Ady is jelen volt.

⁴³ Kemény Simon: A Holnap. Nyugat, 1908. okt. 1.

⁴⁴ Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. 1908. okt. 5. Vö. 21. jegyzet, 178. l.

⁴⁵ A Nyugatban Kemény cikke alatt a következő csillaggal jelölt szöveg olvasható: »A hét költő könyvéről e szigorú ítéleteiben sok igazságnál is figyelemreméltó cikk nem utolsó szavunk. A Babits Mihály nagytehetsége csodálatos jeleinek felmutatása oly érdeme A Holnapnak, mely említetlenül nem hagyható. Minél komolyabban méltányoljuk bíráló illetékességét, annál inkább sajnáljuk, hogy — elkedvetlenedésében a milieu iránt — azok mellett is bizalmatlanul s már sietve haladt el. Szerk.«

lenni, mert ez avance, a becstelen kritika számára. Elvégre a Nyugat nyitva áll minden becsületesen és jól megírt ellenkező ítélet, vagy polémia számára is; — általában a nyitott kapu a kötelessége, hivatása és jogossága, csakis esztétikai cenzúrával. Meleg üdvözléssel kegyednek s A Holnap többi emberének igaz tisztelőjük, hívük és társuk

*Ignotus.*⁴⁶

Ignotus rendkívül jellemző magyarázkodó levele nem békítette ki a holnaposokat, különösen Juhász Gyulát nem, aki (talán e miatt az eset miatt is) a *Nyugattal* soha nem került szoros kapcsolatba.

A Holnap irodalmi társaság 1908. október 14-én tartotta hivatalos alakuló ülését.

Még október 7-én nyomtatott meghívókat küldtek szét a következő szöveggel:⁴⁷

Tisztelettel meghívjuk a »Holnap« irodalmi társaságnak folyó hó 14-én este 9 órakor az »Emke« kávéház külön termében tartandó alakuló közgyűlésre.

Dr. Berkovits Renée

Dr. Dénes Sándor

Juhász Gyula

Nagy Mihály.

Erre a meghívóra válaszul írja Babits Juhásznak: »Alakuló ülésetekre üdvözlétemet küldöm.«⁴⁸

Ezen az ülésen Ady a következőkben határozta meg mozgalmuk jellegét:

»A Holnap nem akar éretlen, falusi, vidékieskedő forradalom lenni: amolyan irodalmi Barbizon, nem akar vidéki tüntetés lenni a fővárosi irodalom ellen... Az irodalmi, művészi egyéniségeknek akarja útját törni, hogy az egyéniség győzzön az irodalomban, hogy minden értékes irodalmi egyéniség dolgozhasson az ország kultúréletének mélyítésén. A Holnap a felébredő kultúr-érdeklődést és irodalmi lelkiismeretet akarja ébren tartani és fokozni. És hogy erre hivatása van, — eddigi gyönyörű működése bizonyítja.«⁴⁹

Ugyanekkor ismét fölmerült a terv, hogy antológia helyett folyóiratot adjon ki A Holnap társaság.

Juhász Gyula írja ekkor Babitsnak: »A *Holnap* címen december közepén revü indul meg Nagyváradon, én szerkesztem, légy szíves küldj már az első számba verset, prózát.« A revü főszerkesztője Juhász Gyula és Marton Manó lett volna, Ady Endre pedig a főmunkatárs.

A hivatalos irodalom szinte szervezett támadást indított meg A Holnap ellen. Gróf Apponyi Albert kultuszminister Beöthy Zsolthoz intézett gratuláló levelében arra kéri az ünnepeltet, hogy »a modern, elvadulások veszedelmétől« óvja meg irodalmunkat.⁵¹ Szabolcska Mihály Tompa versére írkenetes rigmust a holnaposok ellen.⁵² A *Hét* »Toll és tör« rovatában a leg-

⁴⁶ Ignotus Hugó levele Juhász Gyulához. 1908. okt. 6. A szegedi Egyetem Irodalomtörténeti Intézetében. I. (Kilényi hagyatéka.)

⁴⁷ Egyetlen példánya a címzett Eisner Manó ajándékaként, a Szegedi Egyetem Irodalomtörténeti Intézetében (Kilényi hagyatéka, gyarapítás) van.

⁴⁸ Babits Mihály levele Juhász Gyulához. 1908. okt. 7. után. Vö. 21. jegyzet, 180. l.

⁴⁹ Nagyváradai Napló, 1908. okt. 16.

⁵⁰ Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz. 1908. nov. 2. Vö. 16. jegyz. 180. l.

⁵¹ Budapesti Hírlap, 1908. okt. 3. Apponyi Albert levele Beöthy Zsolthoz, születésének hatvanadik, tanárságának huszonötödik évfordulójára.

⁵² Szabolcska Mihály: Fiaim, csak énekeljetek. — Egynémely új poétákhoz. Budapesti Hírlap, 1908. okt. 16.

különbféle véleményeknek, csipkelődéseknek ad helyet. A holnaposok nem tudnak magukra találni, kielégítően válaszolni a vádakra, hiszen saját orgánusuk igazában nem is volt. A *Független Magyarország* fölkarolta mozgalmukat, verseket közölt tőlük, megmozdulásaikat propagálta, de vitába nem bocsátkozott a különböző lapok Holnap-ellenes írásaival. A támadások közepette érte a váradiaikat a vezér Ady Endre mindent elrúgó duk-duk cikke is.⁵³

Ady cikke A Holnap történetének legmozgalmasabb korszakát jelenti. Nagy vita kerekedik Ady és a holnaposok, Ady és a vélt sértettek között, de nem hallgatott a konzervatív kórus sem: kárörvendően ócsárolta a vezér nélkül maradt tábort. Ezek a viták azonban már A Holnap történetének egy új fejezetébe tartoznak.

⁵³ Ady Endre: Duk-duk affér. Új Idők, 1908. nov. 15.